

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ДОНЕЦКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ГОУ ВПО «ДОНБАССКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И
АРХИТЕКТУРЫ»**

«НАУКА И МИР В ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ»

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

**II Республиканской
очно-заочной научной конференции**

(23 ноября 2016 г., г. Макеевка)

Макеевка, 2016

УДК 80(06)+81(06)
ББК 81.2
Н 34

Печатается по решению ученого совета ГОУ ВПО «Донбасская национальная академия строительства и архитектуры», протокол № 3 от 28.11.2016 г.

Редакционная коллегия:

- Горохов Е. В. – председатель оргкомитета, ректор академии, д.т.н., профессор;
Зайченко Н. М. – проректор по учебной работе, д.т.н., профессор;
Муцанов В. Ф. – зам. председателя оргкомитета, проректор по научной работе, д.т.н., профессор;
Назим Я. В. – проректор по научно-педагогической работе и международным связям, к.т.н., доцент;
Левченко В. Н. – проректор по научно-педагогической и воспитательной работе, к.т.н., профессор;
Назар Р. Н. – декан факультета гуманитарной подготовки, заведующий кафедрой прикладной лингвистики и межкультурной коммуникации, к.ф.н., доцент;
Новикова Ю. Н. – доцент кафедры прикладной лингвистики и межкультурной коммуникации, к.ф.н., доцент.

Наука и мир в языковом пространстве : сборник научных трудов II Республиканской очно-заочной научной конференции (23 ноября 2016 г., Макеевка) / редкол. : Е. В. Горохов, Н. М. Зайченко и др. – Макеевка : ДонНАСА, 2016. – 580 с.

Сборник содержит 138 научных работ участников II Республиканской очно-заочной научной конференции «Наука и мир в языковом пространстве».

УДК 80(06)+81(06)
ББК 81.2

Материалы представлены по таким тематическим направлениям: «Теоретико-методологические и прикладные проблемы филологии»; «Ономастика Донбасса»; «Язык как отражение духовных и этнокультурных ценностей»; «Межкультурная коммуникация: проблемы и перспективы»; «Методика преподавания лингвистических дисциплин: традиции и инновации»; «Язык и средства массовой информации. Аббревиация», каждое из которых состоит из двух частей: 1) работы учёных-лингвистов, литературоведов, культурологов, методистов, педагогов (собственные и в соавторстве); 2) статьи и тезисы аспирантов, магистрантов, студентов, учащихся 10–11 классов в соавторстве с научным руководителем.

Издание заинтересует учёных-филологов, педагогов, студентов, учащихся, а также широкий круг читателей.

Научное электронное издание

Авторы научных статей несут ответственность за оригинальность текстов, а также достоверность изложенных фактов и положений

© Донбасская национальная академия строительства и архитектуры, 2016

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТІВ-КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЇХ СЛОВНИКОВЕ ОПРАЦЮВАННЯ

Серебряк Марина Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови та загального мовознавства

Мещерікова Катерина Валеріївна,
магістрант
**ДОУ ВПО «Луганський державний університет імені Тараса
Шевченка»**

Важливим питанням сучасної фразеографії є визначення обсягу й основних завдань словникової статті. Залучення додаткової інформації до словника дозволяє розширити поняттєвий зміст фразеологічної одиниці (далі – ФО), розкрити її конотацію, стилістичну маркованість, образну підоснову, особливості ситуативно-мовленнєвого використання тощо. Усвідомлення цього ще в II пол. XIX ст. сприяло створенню фундаментальних праць В. Даля, Б. Грінченка, І. Франка. Однак, розширення словникової статті, за словами Н. Шведової, створює глибоке протиріччя між її широким колом завдань та жанровими обмеженнями [10, с. 7], такими як стислість та економність [1, с. 52]. Відтак постає потреба в компромісному вирішенні проблеми залучення додаткової інформації та «економних» способів її лексикографічного представлення.

Цінні практичні внески в розвиток фразеографії зробили В. Мокієнко, Р. Яранцев, В. Ужченко, В. Чабаненко, Г. Аркушин та ін. Визначними в теоретичному плані є дослідження Б. Ларіна, О. Бабкіна, А. Бушуя, М. Умарходжаєва, Л. Скрипник, В. Мокієнка, В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Жайворонка та ін.

Метою статті є аналіз концептів як компонентів ФО та виявлення оптимальної концептуальної інформації для лексикографічного опрацювання.

У роботах багатьох лексикографів (В. Гак, О. Загоровська, Є. Карпіловська, І. Кульчицький) визначено, що головним критерієм універсальності сучасного словника є інтегрування різномірної інформації, яка характеризує об'єкт опису з різних боків. Новий тип комплексного словника необхідно формувати з урахуванням того, що фразеологія викликає зацікавлення в мовців, оскільки несе в собі величезний комплекс екстралінгвальної інформації, особливу роль серед якої слід приділяти культурно-національній інформації. Прикладом словника, у якому, за визначенням М. Толстого, етнолінгвістичну тематику, пов'язану з духовною культурою народу, розроблено надзвичайно ретельно, є кашубський словник Б. Сихти [11], який становить своєрідну «енциклопедію народної культури». В українській фразеографії таким прикладом є словник «Знаки української етнокультури» В. Жайворонка, який наголошує: «Етносимволіка

слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реалії, стає основною підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів – етнокультурних концептів, або знаків етнокультури, які і є предметом усебічного (і лінгвістичного, і енциклопедійного) опису в статтях цього Словника» [4, с. 3–4]. За словами О. Демської, такі словники є культурним надбанням нації, оскільки, по-перше, у них відображено знання, які має та чи та спільнота людей в конкретну епоху, по-друге, вони стають етапним явищем фіксації пам'яті народу, відображають картину світу, яка постійно розширюється, уніфікується, тобто опосередковано фіксують наукові, культурні, історичні надбання народу, оформлені в мові [3, с. 62].

Важливим елементом фразеологічного словника стає опис концептив-компонентів ФО. Розглянемо особливості концептів та їх аналізу більш детально.

Відомо, що культурна інформація перебуває переважно в латентному, тобто невиявленому, стані. Виразниками цієї інформації на мовному рівні стають концепти. Концепт – це основне семантичне поняття в когнітивній лінгвістиці, яке має двоїсту сутність – психічну та мовну. Концепт, з одного боку, це ідеальний образ чи, точніше, прообраз, що уособлює культурно детерміновані уявлення мовця про світ, з іншого – він має певне ім'я в мові.

Семантико-культурологічний обсяг концепту можна безмежно уточнювати, віднаходити все нові й нові межі, оскільки він виступає об'єктом дослідження не тільки лінгвістики, а й логіки, психології, культурології, філософії. Ю. Степанов так конкретизує названий «обсяг»: концепт – це «пучок» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує те чи інше слово. Концепт, отже, ширший за поняття, оскільки останнє включає сукупність основних ознак, а концепт об'єднує інформацію про всі ознаки реалії.

Н. Брагіна виділяє такі підходи до аналізу базових концептів у мові: когнітивна лінгвістика, фреймова семантика, логічний аналіз мови, а також семіотика, психоаналіз, постмодернізм [2, с. 136–137]. Virізняється низка прийомів концептуального аналізу, серед яких: аналіз значення за словниковими дефініціями; етимологічний аналіз (С. Воркачов, Г. Кусов); метод «профілювання» (Й. Бартмінський, С. Небжеговська); опис концепту за його асоціативним полем (В. Долинський, Л. Чернейко); «візуальний» метод (Р. Ленекер). Лінгвокультурологічний аналіз концептив-компонентів можна прирівняти пригадуванню сюжетів, осіб, які дали основу для словосполучень або ж виявлення фону, контексту, які сприяли утворенню стійких словосполучень. У центрі культурного простору перебуває людина. Мовний образ людини, сфера її емоційної й раціональної поведінки, її життя, смерть і доля відтворені культурою. Об'єктом вивчення стає семантика слова в усьому обсязі [9, с. 162].

Для позначення ключових, особливо значущих для культури слів Ю. Степанов використовує термін *культурний концепт*, переводячи проблему в русло культурології. «Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – рядова, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сама входить у культуру, а в деяких випадках

і впливає на неї» [8, с. 43]. Ці «ключовими словами», за визначенням А. Вежбицької, стають центрами цілих фразеологічних кластерів. Наприклад, *брід* – «мілке місце річки, озера або ставка, в якому можна переходити або переїжджати на інший бік» [6]. Передбачається, що воно зручне для подолання водної перешкоди. Лексикографічно виділена сема «зручності», отже, вона нібито спричинила становлення ідіом і паремій *питати* (спитати) *броду*, *не ститавши броду та в воду*. Одночасно це й локус, пов'язаний з уявленням про перехід душі в інший світ або символ «перехідного» стану індивіда, що стирає межу між сном і дійсністю і який суміщає непоєднані стихії вогню й води (гарячка, піт, холодний піт). Такі самі «переходи» – весілля або почуття кохання й смерть. Тут і переправа на паромі, і стан, коли «бродить» душа, не знайшовши спокою на тому світі, і мотив мосту як перехід по настилу через багнисте місце [6, с. 263]. Цей приклад дає можливість для аналізу життєвої символіки (*розлилися води на чотири броди*), оскільки *брід* є уособленням невідомого, часто невідворотного чи життєвого вибору, символом людських знань, моральних норм, долі. Особливо значущі для української етнокультури виявляються *чотири броди* людського життя, філософськи й образно розшифровані в однойменному романі М. Стельмаха, в якому символіка духовності тісно переплітається з реаліями життя: *блакитний як досвіт дитинства, – потім наче сон, – хмільний брід кохання, далі – безмірної роботи й турботи, а зрештою – онуків і прощання*. Чотири броди, таким чином, – символ тернистого шляху життя кожної людини (чи перейде успішно людина «ріку життєвих пригод»); гідного людського віку; людських знань, досвіду; норм моралі; невідомого, часто небезпечного життєвого вибору; історії й долі українського народу [7, с. 240–241]. Культурно-змістовий обсяг концепту, отже, незмірно ширший, ніж лаконічна словникова дефініція.

Знання змістового обсягу мовнознака залежать від освіченості реципієнта, його життєвого досвіду, обставин самого життя, оскільки мовна семантика пов'язана з мовною картиною світу, а вона «різна в ученого – біолога й селянина – землероба, у сучасного «середнього, наївного» носія мови й представника традиційної культури архаїчного типу» [9, с. 163]. Концепт весь час перебуває в динаміці, його грані шліфуються, а глибина вертикального культурно-національного контексту збільшується. Концепти як інтерпретатори змістів постійно уточнюються й модифікуються, а відтак необхідною стає їх постійна словникова фіксація.

Зміст концепту як основної одиниці ментальної сутності визначається всією розмаїтістю контекстів його вживання й залежить від світоглядних доміант. Концепт – практично невичерпний комплекс культурно зумовлених уявлень про предмет, явище чи ознаку в певній культурі. Незважаючи на усталений розподіл концептів на загальнокультурні (*свобода, вічність, життя, смерть, любов*) й етнокультурні (для української культури – *рушник, калина, хата, чумак*), він завжди містить етнокультурний компонент, який може виявлятися з різним ступенем виразності, бути по-різному експлікованим, але який наочно прояснюється на основі порівняння з відповідними концептами інших мов чи

діалектів однієї мови. Наприклад, *чабан* для сучасного мовця – овечий пастух, вівчар з палкою (гирлигою) в руках. Але для степової зони України до першої половини XIX ст., коли величезні отари овець випасали цілорічно, чабан – колоритна фігура. Його образ формується такими ознаками: одягнений у хутрянний овечий одяг, підперезаний шкіряним поясом з мідними бляхами, на якому висіли *гаман*, *чабанський ніж*, *ріжок з дьогтем та джермела* (пінцет) для лікування тварин; у руках чабан тримав довгу палицю – *гирлиху* із залізним гаком на кінці, якою він ловив овець, а також батіг. Ще один символ цього образу – *тронка* «дзвіночок на шиї в тварини, щоб її легше було відшукати в темряві, лісі», що видно із контексту: «*Це найкращий час для чабана – вести отару, доки ще не жарко, по прохолодних випасах і слухати, як в тихім ранковім повітрі подзвонює тронка*» (О. Гончар). Дзвіночок-тронка у О. Гончара виростає до життєвого й національного символу: за ним криється звична щоденна праця, безмежний степ, рідний край. Щодо чабана, що випасав овець у горах: у скотарстві Карпат існувала відгінна форма випасу худоби (її виганяли на віддалені пасовища лугові або лісів, де худоба утримувалася до осені). Полонинське господарство Гуцульщини характеризувалося багатьма архаїчними рисами. З особливою урочистістю й обрядами, усталеним церемоніалом відбувався навесні вигін худоби, так званий *полонинський хід* у гори. Жили чабани в *колибі*, або стаї, де горіло багаття (*жива ватра*), яке запалювалося особливим способом. Численні звичаї й прикмети чабанського життя детально описані М. Коцюбинським у творі «Тіні забутих предків».

Із наведених прикладів видно, що мова є «лакмусовим папером асоціацій», «вмістилищем знань» (В. Русанівський). Фонові знання необхідні й для розуміння історії мовних (фразеологічних) одиниць, і для вивчення їх конотації, і для культурологічного, концептуального аналізу. Культурно-національний компонент ФО, їх фонові частини й конотації впливають не тільки на розвиток образності, а й на вибір у процесі мовного спілкування. Когнітивно-ономасіологічний аналіз концепту полягає в цілісному баченні усіх його поєднань, взаємопереходів, відгалужень, фразеологічних зв'язків, у способах входження його в ментальний світ, а нерідко і в його подвійному, полярному характері.

З огляду на таку особливість фразеології, її інтенсивний зв'язок з культурою, а також на потреби освітніх закладів у якісних інформаційних джерелах уважаємо, що в сучасних словниках, особливо комплексного електронного типу необхідно подати значний обсяг такої інформації, зокрема щодо парадигми концептів з указівкою на їхню фразеологічну активність, значення, особливості функціонування, регулярну сполучуваність. Важливим елементом формування сучасного словника стає формування енциклопедичного компонента словникової статті, у якій здійснюватиметься інтерпретація концептів, необхідних для розуміння ФО. Першочерговими завданнями в опрацюванні етнокультурних фразеологізмів у словнику є: визначити основні концептосфери, які становитимуть рубрики лексикографічної системи; визначити обсяг важливої в розумінні внутрішньої форми ФО інформації,

проілюструвати їх зв'язок з культурними традиціями, менталітетом, підкріпити інформацію текстовою й ілюстраційною документацією. Зауважимо, що репрезентацію концептуальної інформації необхідно здійснювати відповідно до основної мети енциклопедичної довідки: зацікавити читача інформацією, дати йому уявлення про смислову, культурну, образну під основу виникнення й функціонування фразеологізму, допомогти усвідомити взаємозв'язок між мовними одиницями й позалігвальною дійсністю, відчутти глибинні етнокультурні нашарування й залишки міфологічного світу давнього народного світосприймання, які зберігаються у фразеології. Концепт як компонент ФО допомагає розкрити її внутрішню форму. Опрацювання культурно-національної семантики ФО в словнику є важливим для фразеологів, фахівців інших галузей науки (фольклористика, етнографія, історія мови, культурологія, психолінгвістика та ін.), освіти, публіцистики та пересічних користувачів, які вивчають мовні одиниці з погляду пізнання цікавих фактів їх розвитку й функціонування.

Література

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 156 с.
2. Брагина Н. Г. Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия) / Н. Г. Брагина // Фразеология в контексте культуры / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – С. 131–138.
3. Демська О. М. Вступ до лексикографії : навч. посіб. / О. М. Демська; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К. : Києво-Могилян. акад., 2010. – 266 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : слов.-довід. / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
5. Кочерган М. Языкознание на современном этапе / М. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24–29.
6. Славянские древности : этнолингвист. слов. : в 5 т. / сост. Агапкина Т. А., Виноградова Л. Н., Гура А. В. и др. ; под ред. Н. И. Толстого. – М. : Междунар. отношения, 1995. – Т. 1. – 1995. – 584 с.
7. Словарь символов культуры Украины / под общ. ред. В. П. Коцура, В. И. Потапенко, М. К. Дмитренко. – К. : Миллениум, 2002. – 260 с.
8. Степанов Ю. С. Константы : слов. рус. культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Акад. проект, 2004. – 992 с.
9. Толстой Н. И. К реконструкции праславянской фразеологии / Н. И. Толстой // Славянское языкознание : VII Международный съезд славистов. Варшава, 1973: Докл. сов. делегации. – М. : Наука, 1973. – С. 272–293.
10. Шведова Н. Ю. Парадоксы словарной статьи / Н. Ю. Шведова // Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре : сб. ст. / отв. ред. Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 6 – 11.

11. Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. – Wrocław : Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1967. – Т. 1. – 1967. – 443 s.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ЯЗЫКОВЫХ ПРАЗДНИКОВ

Сухаревская Дарья Александровна

студентка 4-го курса филологического факультета
специальности «Филология. Английский язык и литература.
Арабский язык и литература»

Некрутенко Елена Борисовна

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры теории и практики перевода

**ГОУ ВПО ЛНР «Луганский национальный университет имени
Тараса Шевченко»**

Язык – один из важнейших даров природы. Только человеку присуща способность к речи, в отличие от других живых существ на нашей планете. Один из самых актуальных вопросов на сегодняшний день: как же всё-таки появились у человека навыки общения? Является ли это одним из признаков эволюции или же это дар Божий? Ученые давно бьются над этим вопросом и никак не могут прийти к согласию, поэтому выдвигают одни теории и гипотезы за другими, не забывая при этом то, что написано в самой Библии. Язык – это часть культуры каждого народа. На сегодняшний день существует ряд языковых праздников, которые олицетворяют уважение человека к наследию своего прошлого, настоящего будущего, как это олицетворяет сам язык, который является одним из информационных носителей.

21 февраля 2003 года в Международный день родного языка Генеральный директор ЮНЕСКО К. Мацуура сказал: «Почему столько внимания уделяется родному языку? Потому что языки составляют неповторимое выражение человеческого творчества во всем его разнообразии. Как инструмент коммуникации, восприятия и размышления, язык также описывает то, как мы видим мир, и отражает связь между прошлым, настоящим и будущим... Изучение иностранного языка – это способ познакомиться с другим видением мира, с другими подходами» [6].

Сами языки появились очень давно, но провозглашать праздники в честь языков начали недавно (конец XX в. – начало XXI в.) и их количество пока немногочисленно. С развитием цивилизации люди всё больше языков начинают принимать как важную часть своей культуры. Но с чего всё начиналось, как появились языковые праздники, какова их история?

Начнем с пояснения того, что же такое язык вообще? Язык – сложная знаковая система, естественно или искусственно созданная и соотносящаяся